

המרכז העמוק: להיחלץ ממלכודת האליטות

שוורץ

28.09.2017 | 10 דקות קריאה

בתגובה ל"המרכז חוזר" מאת יאיר לפיד

הרמב"ם, כמו אריסטו לפניו, הבין ששביל הזהב הוא התיב הנכון לחיים ראויים, וכנראה גם לפוליטיקה ראויה. לעומת הקצוות שטבעם הוא להשתחרר מהערכים הנמצאים בקצה השני (ולפיכך גם ערכיהם הופכים מעוותים), דרך האמצע היא המקום המדויק המחזיק את המורכבות של הקצוות המנוגדים. עם זאת, האמצע הוא לאו דווקא האמצע האריתמטי בין שני הקצוות. ופה קבור הכלב. אמצע נכון הוא אמצע דינמי שבעיקר מכיל את המורכבות הראויה.

יאיר לפיד צודק לגמרי שהעתידי הפוליטי הוא במרכז, במה שאמור להיות הבית הפוליטי של מעמד הביניים, מה שאמור להיות גם מרכז הכובד של החברה. התרוקנות המרכז הפוליטי, כמו שקרה באמצע המאה ה-20 בין הקומוניזם לפשיזם, היא מצב מסוכן לדמוקרטיה. אבל כאן צריכה להישאל השאלה: על איזה מרכז מדבר לפיד? תורת ה"גם וגם" כלשונו איננה מבארת היכן אנחנו צריכים להניח את פוליטיקת דרך האמצע ולמה; היא איננה מסבירה כיצד תיראה "ברית המתונים" בלשונה של במבי שלג ז"ל. המקום של "גם וגם" עלול להיות מקום נטול ביקורת עומק עצמית, שאינו מסביר מדוע המרכז נפרם ובאיזו צורה הוא צריך לחזור. בישראל ובעולם המערבי כולו אירעו תהליכים שהמשותף להם הוא נתק בין האליטות לעם.

איך זה התפרק

ההסכם הלא כתוב בין האליטה – אליטה כלכלית ותרבותית כאחת (ההגמוניה בשפתו של גראמשי) – לבין יתר העם הוא שהמדינה בניהולה של האליטה תספק לעם ביטחון כלכלי ומדיני, ובתמורה יעניק העם למדינה את נאמנותו. אין מדובר בהסכם תועלתני, אלא ביחסים עמוקים ובסולידריות בין שכבות המחזיקות בכוח הכלכלי, התרבותי ואף הפוליטי, לבין העם כולו. ההסכם הזה הופר בצורה גסה בעשורים האחרונים, והוביל לשבירת הכלים. הפופוליזם, מילת גנאי בניתוחו של לפיד, ימין קיצוני בעיניו, הוא פועל יוצא של זעם העם כשאלטות זונחות אותו, עם ביטויים היסטוריים משני צידי המתרס הפוליטי.

כי אכן, קשה להפריז במחירים הכבדים עד כדי חורבן שגבה הליברליזם הכלכלי. בארה"ב, בצרפת, באנגליה, בישראל ובעצם בכל מקום בתבל, יש שגשוג חסר תקדים של אליטות כלכליות, ובה בעת אזורים שלמים שאינם משתתפים בחגיגת הכלכלה עתירת הידע, הדורשת הורדת גבולות שבמידה רבה שמרו על אורח החיים הישן. הרס קהילות שלמות היה מחיר השגשוג המובטח. שגשוג שלא נתן תמורה בפועל להרס של המוכר והידוע.

הליברליזם הכלכלי שונה לכאורה מהליברליזם התרבותי, אך למעשה זו מערכת של היזון חוזר שאי אפשר להפריד בין מרכיביה. הליברליזם הכלכלי חייב מעצם טבעו לשבור את הזהויות הקהילתיות הנפרדות, את המרחבים התרבותיים עם הגיוון הפרטיקולרי שלהם, לטובת עולם ללא גבולות. הליברליזם התרבותי מספק את הסחורה הזאת, כשכל אחד משתחרר מהגבולות התרבותיים שמחברים אותו לאחרים. במקום אדם המחובר מוסרית לאחריות למשפחה, לקהילה ואף למדינה (כפי שמתואר האדם אצל קהילתנים נוסח אליסטיר מקינטייר, צ'רלס טיילור, מייקל סנדל ואחרים), מעמיד הליברליזם התרבותי אינדיבידואל בעל מחויבות עמוקה לעצמו ולאנושות.

לכן הבעיה היא בדיוק הפוכה מזו שהמרכז הפוליטי של מקרון, למשל, מסמן, ושלפיד כנראה מאמץ. ההצעה של מקרון ושל לפיד, כמו בלייר, קלינטון (ביל והילרי), ואף ברק אובמה – הצעה שהפופוליזם הכריז עליה מלחמה – מחברת בין ליברליות של ימין כלכלי לבין ליברליות של השמאל התרבותי. זאת בניגוד למה שהפילוסוף הצרפתי ז'אן קלוד מישהא טוען: שהעמיד הראוי נטוע בכלכלה וזהות הניזונות מאינטואיציות שמרניות דווקא; בגבולות שאמנם הם חדירים, אך הם שומרים על כבוד המקום ועל כבוד האדם; בתפיסה כלכלית וזהותית השומרת על גבולותיה ועל ייחודה לנוכח הניסיון לפרקם בשם הגלובלי והאוניברסלי.

התפרצות הפופוליזם שזעזעה את הדמוקרטיה הליברליות מלמדת שהקטגוריות של ימין ושמאל כבר אינן רלבנטיות לפוליטיקה עכשווית. נכון יותר להבין אותה במושגים של שבר בין אליטות ליברליות קוסמופוליטיות לבין העם, שכמו תמיד מושרש יותר במסורות מקומיות של דת ושל דגל. בארה"ב, החוף הצפון-מזרחי והמערבי התנתקו מיתר העם – גם מבחינה כלכלית וגם תרבותית. באנגליה, תושבי לונדון שואפים לחבר את עצמם לאירופה, להיפרד מהשייכות שלהם לעם האנגלי, שהוא בעיניהם פרובינציאלי ושונא זרים. בארץ, מדינת תל-אביב נמצאת במסע בלתי-פוסק לחבור לשותפותיה בערי העולם המשגשגות המחזיקות בערכים מופשטים של צדק ושוויון, תוך ניכור כלפי הקרובים אליה ביותר. כשבנט אומר פעם אחר פעם "אני לא באו"ם, אני בעד מדינת ישראל" הוא מבטא את האמת של העם המנוכר מהאמת של תל-אביב. זעקתם הגדולה של תושבי דרום תל-אביב על הזרימה הבלתי פוסקת של פליטים, והכעס שלהם על הליברלים מצפון העיר המתגייסים לטובת הפליטים אך שתקו במשך דורות אל מול המצוקות הכלכליות ואף הזהותיות של השכונות הדרומיות, הם ביטוי נוסף של הניתוק והניכור בין האליטות לעם.

איך מחברים

רק חיבור עמוק בין האליטות לחלקי העם יאפשר מרכז שיוכל להיות מרכז כובד לחברה כולה. מבחינה היסטורית זה היה תפקידו של מעמד ביניים מחבר, מעמד ביניים שעדיין זוכר מאיפה הוא בא, ולא מעמד ביניים המתנתק לאינטרסים של עצמו.

כדי ליצור חיבור כזה צריך להתייחס למצב הנוכחי של האליטות ושל העם – ולהבין מה הרחיק ביניהם. ראשית, האליטה כבר אינה אליטה. ההגמונים לשעבר, הלא הם הליברלים, כפי שמכנה אותם פרופ' מנחם מאוטנר, התנתקו והלכו מהעם בישראל ובשל כך איבדו אחיזה. עדיין יש להם אחיזה במקומות מרכזיים (בראש ובראשונה בכלכלה), אבל מעמדם נשחק. במובנים רבים, הציונות הדתית עושה צעדים משמעותיים למלא את החלל שנוצר ולשמש אליטה חלופית. גם היא סובלת ממאפיינים של ניתוק מיתר החברה, גם בתורה הכלכלית שלה, הניזונה מניאו-ליברליות זרה ליהדות (שבבסיסה מאזנת בין אחריות הפרט לאחריות החברה, בין צדקה לצדק) ואשר מהווה מקור למרד הפופוליסטים – וגם בתורה והותית שלה, שכמו אצל הליברלים מהאליטה הישנה מתעלמת מיתר העם ומנסה להמיר

את דתם בכוח ההגמוניה: דתיות המתנשאת כלפי חילוניות וחרדיות ומקטינה מסורות מזרחיות; יהדות המתעלמת מיהודים לא לפי ההלכה וממי שאינם יהודים. במצב בריא, האליטה משרתת את העם – "אליטה משרתת"; במצב של היום, האליטה או מתנתקת מהעם או מנצחת אותו.

ובצד השני של המטבע, כמו שהאליטה משתנה, גם העם השתנה. אובדן מרכז הכובד חולל תהליכים הכרחיים אך גם מסוכנים, שיאיר לפיד מכנה נכונה רב-תרבותיות. במהלך השנים, הציונות הצליחה להכיל הבדלים עמוקים בין חלקים שונים של העם בכוח הפטריוטיות, הלאומיות והחזון. מעבר לשאלת המיעוט הערבי, גם בתוך העם היהודי יש עולמות משמעות השונים זה מזה בצורה עמוקה. הניתוק של האליטה תרם רבות לשחרר זהויות שאמנם התקיימו והיו מראשית הדרך, אך הן התקיימו רק בשולי החברה וחלקן אף נדחקו לשם בכוח. הכנסתן למרחב הציבורי והפוליטי היא דבר מבורך, כי מה שנדחק בכוח, בסוף מתפוצץ מבפנים (ראו מקרה טורקיה: לאומיות של האליטה שניסתה לדחוק את הדת של העם ואף לשלוט בה).

כדי שמרכז ראוי יחזיר את מרכז הכובד לחברה נדרש מהלך פוליטי שאינו רק חזרה לגם וגם, אלא התמודדות עכשווית עם הסיבות שהובילו לאובדן שיווי המשקל. אני מציע דרך מחשבתית, שכבר מתחילה להתעצם במציאות, באמצעות שני כיוונים: תנועה מלמעלה למטה ותנועה מלמטה למעלה.

תנועה מלמעלה למטה: הניתוק והניכור מאפיינים פוליטיקה ומדיניות הנעשית 'מלמעלה', ולא רואה את החיים כפי שאנשים חווים אותה, בתוך משפחות, קהילות ומקומות השונים זה מזה. בעיצוב מדיניות דרושה רגישות להבדלים בין מקומות, בין קהילות ובין אנשים. כלכלה אינה מדע מדויק המנותק מההון החברתי והתרבותי, אלא, כפי שקרל פולאני מלמד אותנו, היא ניזונה מהם ונשענת עליהם. כאשר מנתקים את הכלכלה מהחברה ומהתרבות הורסים את הבסיס לכלכלה משגשגת.

זוהי קריאה לא רק נגד הגלובליזציה, אלא גם נגד מדינת הרווחה שלעמים קרובות מדי שמה את המדינה הביורוקרטית במקום ההון התרבותי המפוזר בתוך הקהילות, הון שעליו גם המדינה נשענת.

דוגמה נוספת לבעיות הנובעות מהישארות 'למעלה' היא היחס לדת, שהיא מקור למשמעות וחלק בלתי נפרד מחיינו במדינת ישראל. לתפיסה הדתית תרומה חשובה לדיון הציבורי ולערכי החברה, אבל הביטויים השונים של דת ומסורת בחברה דורשים לאפשר לתפיסות השונות לשגשג בתוך המרחבים הטבעיים הקהילתיים שלהן – כפי שהם נוכחים 'למטה'. גם מלחמות החינוך – מלחמות ה"דתה" וה"החלנה" למשל – נובעות, בין היתר, מניסיון לקבוע זחרים את זהותם.

ותנועה מלמטה למעלה: כי אי-אפשר להחזיק מדינה דרך ביזור גמור של סמכויות וזהויות. עלינו לייצר מהלכים רבים ושיטתיים שיאפשרו לארוג מחדש את הרקמה העדינה של המדינה, מלמטה למעלה. השותפות החברתית החדשה מכבדת את המגוון העמוק של החברה באמצעות אימוץ מדיניות המאירה את פניה למגוון, ומזמינה כל גוון לשולחן כשותף בבניית ה"ביחד". לפיד מצטט יפה את מרטין בובר, שלפיו תפקיד המדינה אינו להכריע לטובת אחד מהצדדים הפוליטיים, אלא לפתח חיים משותפים. המשבר הדמוקרטי שאנו שקועים בו הוא משבר עמוק באמונה שניתן לבנות עתיד ביחד. אנו צודקים, והם, לא משנה מי, "הרוע". דמוקרטיה לא יכולה לשרוד בתנאים כאלו. בתי משפט יכולים להגן על זכויות בסיסיות של היחיד, גישה שאפשר לכנות ליברליזם צנוע, אך אין בכוחם לנווט את המפגש הבלתי אמצעי בין עולמות משמעות שונים כדי לבנות חיים ביחד.

זוהי קריאה להשקעה בדמוקרטיה – בריבוי השיח והמפגש בחברה בכל המגוונים האפשריים, ובריבוי כלים למעורבות של מגוון הקולות מן העם בבניית ה"גם וגם" על בסיס אמפתיה לקולות השונים וחתירה לטוב משותף.

ד"ר אילון שוורץ, ראש מכון 'שחרית'.

תמונה ראשית: יאיר לפיד, מתוך סרטון; עמנואל מקרון, Bigstock

רכישת מנוי